

הרב אהרן פרענקיל-תאומים

מאנטריאל, קנדה

אלדד ומידד – דיוקים בפירוש רש"י

במדבר יא פסוק כו:

וַיִּשְׁאַרוּ שְׁנֵי אַנְשִׁים בְּמַחְנֵה שֵׁם הָאֶחָד אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִידָד וַתִּנַּח עֲלֵהֶם
הַרוּחַ וְהִמָּה בְּפִתְבִּים וְלֹא יָצְאוּ הָאֵהָלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בְּמַחְנֵה.

רש"י:

וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו, אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו: והמה
בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין, ונכתבו כולם נקובים בשמות ועל ידי
גורל, לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט, חוץ
משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה, אמר משה אין שבט
שומע לי לפחות משבטו זקן אחד, מה עשה, נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים
זקן ועל שנים חלק, וברר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב, אמר להם טלו
פתקיכם מתוך קלפי, מי שעלה בידו זקן נתקדש, ומי שעלה בידו חלק אמר
לו, המקום לא חפץ בך.

רש"י סנהדרין דף י"ז ע"א:

ושנים חלק. לא נכתב עליהן זקן: מי שעלה בידו חלק כו'. ושנים מאותן
שבעים שהלכו ליטול עלה בידו חלק ונשתיירו שני פתקין שהיו כתובין בקלפי
שהיו של אלדד ומידד שלא הלכו ליטול שנתיירו שלא יעלה בידן חלק.

בראשית הדברים, נמנה את הדיוקים העולים מדברי רש"י בגמרא:

א. רש"י מסביר מה הוא פתק חלק - לא נכתב עליהן "זקן", למרות שהיה רש"י
יכול לומר לא נכתב\כתב כלום.

ב. שניים מאותן שבעים שהלכו ליטול עלה "בידו" חלק היה צ"ל "בידן".

ג. שנתיירו "שלא" יעלה בידן חלק, היותר נכון לכאורה לומר שיעלה בידן חלק.

אכן, השאלה הגדולה ביותר היא שלדברי רש"י נשארו בקלפי שני פתקים
"כתובים" זקן ששייכים לאלדד ומידד, וא"כ ישנם שניים אחרים שאמורים לצאת

ממנין השבעים, שהרי עלה בידן חלק, ויחסרו למנין שבעים (אכן, יש מפרשים ששני הפתקים שנשארו בקלפי היו חלקים, ומן השמים הסכימו לכל השבעים שנאספו שם, ואע"פ שלכאורה זה מראה שאינם ראויים, בכל זאת הקב"ה הראה אח"כ שהיו ראויים, שקיבלו נבואה, ועיין באור החיים ובמלבי"ם).

מכאן נבוא לדברי הגמרא עליהם נסבו דברי רש"י וז"ל:

ת"ר וישארו שני אנשים במחנה יש אומרים בקלפי נשתיירו שבשעה שאמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אמר משה כיצד אעשה אברור ששה מכל שבט ושבט נמצאו שנים יתירים אברור חמשה חמשה מכל שבט ושבט נמצאו עשרה חסרים אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה הריני מטיל קנאה בין השבטים מה עשה בירר ששה ששה והביא שבעים ושנים פיתקין על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פיתקיכם כל מי שעלה בידו זקן אמר כבר קידשך שמים מי שעלה בידו חלק אמר המקום לא חפץ בך אני מה אעשה לך וכו' רבי שמעון אמר במחנה נשתיירו בשעה שאמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש אמרו אלדד ומידד אין אנו ראויין לאותה גדולה אמר הקב"ה הואיל ומיעטתם עצמכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם וכו'.

ולהבין את יסודי החילוק בין שני הפירושים על המילים "וישארו שני אנשים במחנה" יש לומר שבוודאי אין חולק שהם נשארו במחנה, אלא השאלה היא מה גרם להם להישאר. לדברי רש"י, הם לא רצו להשתתף בגורל וע"כ הם לא באו, ומה שאמרו בגמרא שבקלפי נשתיירו, הכוונה היא ששני פתקיהן, שמורים על כך שהמה מיועדים להיות זקנים, נשתיירו בקלפי. ולפירוש השני דברי רבי שמעון במחנה נשתיירו, וממילא לכאורה לא היה גורל כלל, שאין כבר צורך בו. אולם, לפי זה התמיהה עולה לפירוש הראשון, למה נצרך משה לעשות גורל, אחר שראה שאלדד ומידד לא באו וממילא יש סביבות האהל רק שבעים איש.

עוד צריכים להבין את מציאות הדברים איך הייתה. לצורך כך נצייר לעינינו את סדר עריכת הגורל. משה רבינו מכין שבעים פתקים שכתוב עליהם זקן ושני פתקים חלק, שלא כתוב בהם כלום, וטרפם בקלפי (במדרש רבה איתא שבעים ושניים שכתוב זקן, וזה לכאורה מפני שאם האחרון יעמוד להוציא פתקו בגורל, יהיה לפניו יותר

פתקים זקן מחלק). ואחר כך כל אחד מן הנאספים מוציא פתק מהקלפי, מי שעולה בידו זקן נשאר במקום, ומיד כשיהיו שניים שעלה בידן חלק אין צריכים להמשיך בגורל. אולם, לפי רש"י, שמסביר שנשארו שני פתקים אחרונים בקלפי שהיו כתובים, סימן שכל השבעים נטלו וא"כ יקשה מיניה וביה, למה המשיכו את הגורל עד הסוף, ואם תאמר שבדיוק שני הפתקים החלקים עלו לשני האחרונים מתוך השבעים, הרי גם כן נשאל מדוע נשארו, ואין לומר שהלכו כי הרי בפסוק כ"ה נאמר: "וַיֵּרֶד ה' בְּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמֶר מִן הַרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל שְׁבָעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי פְנוּחַ עֲלֵיהֶם הַרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסְפוּ".

ואחר התמיהה הברורה לצורך מה נעשה גורל, יש לתמוה ג"כ על דרך עשיית הגורל, למאי נצרך לטרוח לכתוב על שבעים פתקים זקן ולהניח שניים חלק, הרי יכול היה להניח שבעים פתקים חלקים, ולכתוב רק על שני פתקים אינו זקן, וכעין זה הקשה הזרע שמשון (מהמקובל רבי שמשון חיים בן הרב נחמן מיכאל – פרשת בהעלותך) עיין בדבריו הנפלאים.

ועוד יש לשאול, שהרי בענין גורל מצינו שאין משאירים פתק חלק. בתורה, בגורלות של שני השעירין אחד נכתב לה' ואחד נכתב לעזאזל, והרי לכאורה יכול גם כן לכתוב אחד והשני להשאיר חלק. וכן כאן בגמרא מביאים דוגמא לגורל דומה שערך משה רבינו, כדאיתא בגמ' וז"ל: "כיוצא בדבר אתה אומר (במדבר ג, מז) ולקחת חמשת חמשת שקלים לגולגולת אמר משה כיצד אעשה להן לישראל אם אומר לו תן לי פדיונך וצא יאמר לי כבר פדאני בן לוי מה עשה הביא עשרים ושנים אלפים פיתקין וכתב עליהן בן לוי ועל שלשה ושבעים ומאתים כתב עליהן חמשה שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להן טלו פיתקיכם מי שעלה בידו בן לוי אמר לו כבר פדאך בן לוי מי שעלה בידו חמשת שקלים אמר לו תן פדיונך וצא", וגם בזה היה יכול משה להשאיר שלוש מאות ושבעים וחמש פתקים חלק. וא"כ מדוע בנידון דידן הניח משה רבינו שני פתקים חלק ולא כתב עליהם "אינו זקן". ולכך לכאורה כיוון רש"י בד"ה ושניים חלק לא נכתב עליהם (לא נכתב משמע לא נכתב בשום דרך, להבדיל מלא כתב) "זקן" וגם "לא זקן" או אינו זקן, מפני שהיתה לו סיבה להניחם חלק, וכפי שיוסבר בהמשך.

אחר אסופת הדיוקים ברש"י שבגמרא והשאלות העולים בדברי הגמרא לפי רש"י, יש להמשיך ולדייק בדברי רש"י שבתורה:

א. וישארו שני אנשים מאותן שנבחרו, אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו: לשון כעין זו מופיעה בדעת רבי שמעון בברייתא, שלכאורה לדבריו לא נערך גורל, והנה רש"י מיד בהמשך כותב את ענין הגורל.

ב. הלשון שמופיעה ברש"י מי שעלה בידו זקן "נתקדש" אינה כבגמרא, שכתוב מי שעלה בידו זקן אמר כבר קידשך שמים, ולא כלשון הספרי, כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קידשך המקום, וכן לא כלשון המדרש רבה מי שעלה בידו פתק כתיב בו זקן היה יודע שנתמנה זקן.

ג. ההמשך ברש"י ומי שעלה בידו חלק אמר לו, המקום לא חפץ בך, בגמרא איתא: "מי שעלה בידו חלק אמר המקום לא חפץ בך אני מה אעשה לך", ובספרי: "וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב בתוכו "זקן" היה משה אומר לו: מן השמים הוא, מה אני יכול לעשות לך", ובמדרש רבה: "ואם עלה בידו חלק היה יודע שלא נתמנה והממונה אומר לו הרי שם פתק אחד כתוב בו זקן אלו היית ראוי להתמנות היה עולה בידך" (מהמשך לשון המדרש: "כיון שעשה כך נתמנו הזקנים אלדד ומידד היו שם ומיעטו עצמן אין אנו כדי להיות במינוי הזקנים ועל שמיעטו עצמן נמצאו יתרים על הזקנים ה' דברים" ונראה לפי זה שהלכו משם אף שעלו בגורל, ולכאורה ויתרו על מקומן בסנהדרין ושני האחרים נתמנו, ומכאן ששני אלו שעלה בגורלן חלק והממונה אמר להם שלא היו ראויין מצד עצמם להתמנות, ובכל זאת קיבלו את המינוי ונחה עליהם רוח ה').

והנה פתרון כל זאת בהילוך מתון מתון בנתיבות תיבות רש"י בגמרא ובתורה מקולמוס ולב אחד יצאו, והנה הדרך לפנינו:

- משה רבינו מתבקש מה' לאסוף שבעים זקנים. מאחר והוא לא מוצא דרך לחלקם בין שבט לשבט במנין שווה לכל שנים עשר השבטים, הוא מברר שבעים ושניים זקנים על פי חלוקה של ששה ששה לכל שבט.
- משה רבינו מזמן את שבעים ושניים הנבחרים לסביבות האהל ע"מ לעשות גורל ולהחליט מי הם השניים שלא ייבחרו.
- אלדד ומידד מחליטים לעצמם וכלפי שמים שהם מוכנים לוותר על מנת שלא יעלבו השניים שיצטרכו לעזוב את סביבות האהל, אלא שהם

חוששים שאם הם יבואו וישתתפו בגורל "לא" יעלה בידן חלק, אף שהם מוכנים לכך, אלא זה יפול בידי שניים אחרים (מה שאכן קורה לבסוף).

- משה רבינו רואה שהגיעו רק שבעים, ולכאורה היה צריך לשמוח כי הברור נעשה מאליו, כי אלדד ומידד לא באו, אלא שהתחיל משה רבינו מחשב מפני מה אלדד ומידד לא באו- האם הם יודעים בעצמם שיש בידם חטא ולכן אין הם ראויים ח"ו לסנהדרין, וא"כ גם השאר יתכן שהוא לא בחר נכון ח"ו, או שאדרבה הם ראויים ביותר, וכוונתם לטובה כדי שלא יגרם עלבון לאדם מישראל, ואם כן ייתכן שהם צודקים שהיו אסור לעשות בדרך הזו של הגורל ואולי היה צריך דרך אחרת, כגון על פי מספר האנשים הכללי שבט.
- אף על פי כן, משה רבינו מחליט לעשות גורל אלא שהוא בוחר להשאיר שני פתקים חלק, ולא לכתוב עליהם במפורש לא זקן, על מנת שגם אם יפול הגורל חלק לאחד מן השבעים שהתאספו, בכל זאת יוכלו להתמנות אח"כ, כי לא יוכרו עליו בפירוש שהוא אינו זקן. יתר על כן, אם יהיה כך ויישארו באמת שני הפתקים האחרונים בקלפי "כתובים" זקן, ידע כמה גדולים מעשה אלדד ומידד. וכך אכן נערך הגורל- כל מי שנטל פתק מן הקלפי ועלה בידו זקן "נתקדש" כלשון רש"י, ולא היה צריך לחכות שיאמר לו שהוא קדוש, וכפי שכותב הזרע שמשון על הסיבה לכתוב זקן בפתק ולא להניחו חלק, וז"ל: "דבעינן דהגורל בעצמו יאמר זקן ויגזור אומר וימשיך הקדושה כמו שמצינו בגורל של חלוקת הארץ" וכו' (עיינן שם עוד). וכפי שנאמר ג"כ במדרש היה יודע שנתמנה זקן.
- שניים מתוך השבעים עלה "בידו" חלק, כלשון רש"י בגמ', מפני שכל אחד הסתכל במה שבידו ולא שיתף עם אחרים. והם באו למשה (או לממונה לפי המדרש) ושאלו מה כוונת הפתק שבידם (ואולי הם אף חשבו שמא הגורל נערך בשבעים פתקים חלקים ורק על שנים כתוב לא, וע"כ הם באו לשאול) ועל כן כתב רש"י "אמר לו המקום לא חפץ (בניקוד פתח תחת הפא) בכ". הקב"ה לא רצה אותך הוא לא בחר בך, אבל לא אמר לו שילך, אלא כיוון לומר לו שצריך לפשפש במעשיו שיהיה ראוי, ואכן באמת הם נשארו.

- רוח ה' נחה על כל שבעים הנאספים שם, והם קיבלו נבואה פעם אחת, כפי שנאמר בפסוקים.
- אלדד ומידד, הן לפי השיטה הראשונה שהם לא הלכו להשתתף בגורל על מנת שלא לבייש, והגורל מורה שהם ראויים, וכלשון הפסוק והמה בכתובים, והן לפי רבי שמעון שלא היה גורל, אלא שהם נשארו מפני שאמרו אינו כדאין וכו', או נאמר שגם רבי שמעון סובר שהשתתפו ובאו לגורל ונבחרו ובכל זאת יצאו, מפני שהם אמרו אינו כדאין וכו', וכפי שמשמע מלשון המדרש, שלא מובאות שם ב' שיטות בפירוש הפסוק וישארו אלא הכל נכתב כשיטה אחת, משא"כ בגמרא ובספרי, שם מובאת שיטת רבי שמעון כשיטה חדשה. ויותר קרוב לומר שרש"י בחומש כיוון למדרש זה. ואכן הם זוכים ומקבלים רוח נבואה מיוחדת שאינה נפסקת ומתנבאים שלוש נבואות כפי שנאמר בגמרא.

מעין הנהגה מיוחדת זו של אלדד ומידד, העולה מן הגמרא ומתחדדת ביותר בדברי רש"י, אנו מוצאים בגמרא כמה דפים קודם (סנהדרין י"א ע"א): רבן גמליאל אומר לשמשו לזמן שבעה אנשים לעיבור השנה כשכוונתו לכלול את עצמו במנין וממילא נצרך לזמן רק שישה והשמש טעה וזימן שבעה. רבן גמליאל שואל מי עלה לכאן אף שלא נקרא, ושמואל הקטן נוטל את האשמה עליו ואומר שהוא לא נקרא אלא שיש לו שאלה בדבר הלכה. מיד רבן גמליאל מבין ששמואל הקטן אמר זאת בכוונה, בכדי לא לבייש, והוא אומר לו לשמואל שב בני שב ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. עוד מספרת הגמרא שישב רבי ודרש והריח ריח שום אמר מי שאכל שום יצא עמד רבי חייא ויצא אף שכמובן לא הוא אכל שום עמדו כולן ויצאו בשחר מצאו רבי שמעון בר' לרבי חייא אמר ליה אתה הוא שציערת לאבא אמר לו לא תהא כזאת בישראל. ורבי חייא למד את התנהגות זאת מרבי מאיר, דתניא מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של ר"מ אמרה לו רבי אחד מכם קדשני בביאה עמד רבי מאיר וכתב לה גט כריתות ונתן לה עמדו כתבו כולם ונתנו לה ור"מ מהיכן ידע להתנהג כך משמואל הקטן, ע"כ (קשר זה שמעתי גם מהרב ברוך רוזנבלום שיחי' בשם ספר תכלת מרדכי).

ולגומרה של סוגיא / בפרפרת מתוקה / בחותמו של מלך חתומה / מפורשה ולא רק קשורה באלם ללא דברים - כעבותות הסמיכות במסכתנו מסכת סנהדרין בתלמוד הבבלי על הדמיון שבין מעשה שמואל הקטן לאלדד ומידד, הנה הנה היא אמורה / כדברי חידה / לכאורה סתומה / בתלמוד ירושלמי סנהדרין פרק א' הלכה ב': "מעשה בר"ג שאמר יקרוני שבעה זקינים לעלייה ונכנסו שמנה אמר מי הוא שנכנס שלא ברשות עמד שמואל הקטן על רגליו ואמר אני עליתי שלא ברשות הלכה נצרכה לי ונכנסתי לשאול עליה אמר לו רבן גמליאל ומה אלדד ומידד שכל ישראל יודעים שאילו הן שנים אמרתי שאתה אחד מהן ואפילו כן לא עיברוה בהוא יומא ואפליגנה במילי דאורייתא ועברוה ביומא דבתרה".

ובפני משה פירש: "אמרתי שאתה אחד מהם, כלומר אפילו הכל יודעים שאלדד ומידד שנים הן ולא יותר אעפ"כ הייתי אומר שאתה אחד מהן וחשוב כאחד מהן, ובוודאי ראוי הוא לעבר שנים עם אנשים חשבים כמותך".

ובמראה הפנים פירש: "ומה אלדד ומידד משום דכתיב בהו וישארו שני אנשים במחנה וגו' והמה בכתובים וגו' שהיו מבוררים לסנהדרין, כדפי' רש"י בחומש, ונקט רבן גמליאל להו לומר שבוודאי גם אתה מבורר היית ולא נכנסת שלא ברשות, וכדאמר התם בהאי עובדא ולא שמואל הקטן הוה".

והן הן הדברים ופתרונם שאף הם אלדד ומידד היו מן הקרויים ומיעטו עצמם ולא הלכו אף שכל ישראל ידעו שהם היו ראויים לפני שנאספו לגורל וביותר אחר הגורל, שבפתקיהם נכתב זקן, והקב"ה אכן גם הראה שראויים הם. וכן אמר רבן גמליאל לשמואל שהוא בוודאי מן הקרויים, וכפי שמפורש בבבלי מה שהוסיף ואמר לו. וכן נאמר בגמרא שם בהמשך הפלגות מיוחדות על שמואל הקטן וז"ל הגמרא (שם יא ע"א): "פעם אחת היו מסובין בעליה ביבנה ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו זכאי לכך נתנו חכמים את עיניהם בשמואל הקטן וכשמת אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל".

